

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 332.145:338.244

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/172-15>**Орловська Ю. В.**доктор економічних наук, професор,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5915-4261>**Кірюхін Р. О.**аспірант,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7022-0787>**Orlovska Yulia, Kiriukhin Rostyslav**

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено розкриттю особливостей та ризиків процесу децентралізації влади в Україні. У роботі на підставі аналізу наукової літератури, нормативно-правових джерел та аналітичних звітів представників органів публічної влади щодо ходу децентралізації висвітлено поточний стан реалізації реформи, окреслено її здобуття та недоліки, розкрито потенційні системні та ситуативні ризики децентралізації. Визначено проблеми, які можуть виникнути під час виконання завдань децентралізації, та запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Намічено напрями подальших перспективних досліджень щодо пошуку позитивних зрушень у ході реалізації реформи децентралізації влади в Україні. Серед них головним названо визначення й деталізацію методик і засобів, спрямованих на стимулювання зусиль місцевої влади підтримувати й розвивати бізнес у межах громади, адже саме надходження від податку на доходи фізичних осіб складають суттєву частину місцевих бюджетів.

Ключові слова: децентралізація, реформа місцевого самоврядування, ризики децентралізації, проблеми децентралізації влади в Україні, очікувані результати децентралізації.

DECENTRALIZATION OF POWER IN UKRAINE, PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The article reveals the features of the decentralization of power in Ukraine, highlights the current state of reform implementation, and identifies the risks of decentralization. It describes the problems that may arise during the implementation of the tasks of decentralization and possible ways to solve them. As well as problems those hinder the reform of decentralization at the local government level. One of the most effective mechanisms for reforming the public administration system to ensure its efficiency and compliance with the requirements of the time is decentralization. Decentralization is the process of transferring management functions and powers of central authorities to the local level of government. A retrospective analysis of decentralization has established an unjustified delay in its onset. It explained that the actual changes towards decentralization date back to 2014, when the law enshrined the transfer of financial, logistical and other resources to the regions. Determining the prospects for decentralization in Ukraine, the expected risks that this process may cause are analyzed in this article. It is proposed to distinguish systemic risks (corruption, duplication of powers between the state public authorities and the regional public authorities, economic polarization of regions) and situational risks (social, personnel, politicization risk). The normative and legal framework, which is the foundation for the implementation of decentralization reforms in Ukraine, is characterized. Conclusions and prospects for further research are made regarding positive shifts in the course of the implementation of the reform of decentralization of power in Ukraine. The main direction of our further scientific research is the methods aimed at stimulating the efforts of local authorities to support and develop business within the community, because revenues from personal income tax are a significant part of local budgets.

Keywords: decentralization, local government reform, risks of decentralization, problems of decentralization of power in Ukraine, expected results of decentralization.

JEL classification: O52, R10, R51, R58

Постановка проблеми. Україна сьогодні перебуває в ситуації складного історичного виклику, який виявляє себе у збігу зовнішніх та внутрішніх обставин: військова, політична та інформаційна агресія з боку сусідньої держави, замах на суверенітет та територіальну цілісність країни доповнюються тінізацією й

неконкурентноспроможністю економіки, корупцією у всіх владних гілках, безробіттям тощо. Подібний стан речей вимагає швидкої та адекватної реакції з боку органів публічного управління, адже лише демонстрація світові можливості консолідуватися перед лицем загрози та розвиватися всупереч обставинам допоможе

українцям реалізувати прагнення приєднатися до європейського цивілізаційного простору.

Одним з найбільш дієвих механізмів реформування системи публічного управління задля забезпечення її ефективності та відповідності вимогам часу виступає децентралізація – передавання управлінських функцій і повноважень центральних органів влади на місцевий, регіональний рівень управління. У складних умовах сьогодення децентралізація, з одного боку, покликана надати центральним органам влади можливість зосередити ресурси та увагу на вирішенні важливих зовнішніх питань, з іншого – дозволяє органам публічної влади на місцях ефективно розв'язувати локальні соціально-економічні проблеми, що в підсумку сприятиме покращенню загального стану справ у державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такий вагомий управлінський потенціал робить тематику децентралізації дуже затребуваною у полі вітчизняних досліджень. Увагу науковців привертають різні аспекти децентралізації: становлення інституту місцевого самоврядування (В.Н. Пархоменко, А.З. Ткачук, В.О. Заблоцький та ін.), адміністративні важелі та наслідки (В.Н. Борденюк, В.Р. Ковальчук, С.А. Саханенко та ін.), правові (О.Г. Батанов, М.К. Пухтинський, В.П. Погорілко та ін.) та фінансово-економічні (В.Г. Кравченко, І.К. Козюра, О.М. Лебединська та ін.) засади. Практично всі дослідники більшою чи меншою мірою торкалися проблематики впровадження децентралізації в українському просторі публічного управління; проте мінливість обставин, перманентні трансформації у площині реалізації публічно-управлінської реформи вимагають постійної уваги до поточного стану децентралізації. Іншими словами, вимір зазначеного стану поряд із визначенням проблемних зон у процесі втілення децентралізації в українських реаліях найближчим часом буде залишатися животрепетною темою на порядку денному вітчизняної науки публічного управління.

Метою цієї статті, відповідно, виступає аналіз актуального стану та тенденцій розвитку процесу децентралізації влади на українських теренах з викриттям потенційних ризиків, тобто можливих до виникнення небажаних обставин, та шляхів запобігання ним.

Виклад основного матеріалу. Взагалі історія децентралізації влади на вітчизняних теренах мала б бути безпосередньо пов'язана із моментом здобуття Україною незалежності, адже саме тоді починається становлення місцевого самоврядування в нашій державі. Це відбувалося паралельно розвитку української державності, що ознаменувався прийняттям Конституції України й офіційним закріпленням розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, ухваленням Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації».

При цьому практика впровадження інституту місцевого самоврядування в політико-управлінський простір України була позначена певного роду спадщиною радянських часів, де централізм тоталітарної влади спричинював розгляд місцевих рад як органів із так званою «двоєдиною» природою, тобто як органи єдиної державної влади, призначені водночас здійснювати функції місцевого самоврядування [1, с. 75]. Внаслідок цього у вітчизняній науковій літературі на початку сто-

ліття постійно ставилися питання щодо недостатнього організаційно-правового та фінансового забезпечення управління на місцях, необхідності впровадження чіткого розподілу функціональних і економічних повноважень між центральними та місцевими органами влади, удосконалення організаційної діяльності, правової та економічної бази функціонування органів місцевого самоврядування, закріплення на законодавчому рівні процесу делегування повноважень та механізмів розв'язання можливих конфліктів. Дослідники підкреслювали, що делегування повноважень місцевим органам влади має супроводжуватись передачею фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення, та обстоювали необхідність формування законодавчої бази, яка чітко визначила б матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування [2, с. 137].

Однак на практиці суттєвих змін у сфері децентралізації не відбувалося; причиною цього, на нашу думку, слід вважати відсутність політичної волі. Протягом майже чверті століття незалежності у вітчизняній системі публічного управління зберігалися негативні явища колізійності інституту делегованих повноважень, дублювання функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відсутності реальної матеріально-економічної бази для здійснення ефективного управління на місцях. Аналізуючи цю ситуацію, відомий польський політик та юрист Є. Стенпень зазначив, що українська публічна влада «поставила на демократію, але не ввела нових фінансово-юридичних інституцій. Демократія дуже важлива, проте для неї в людей мають бути відповідні інструменти в руках» [3]. Іншими словами, децентралізація влади виявилася неможливою без децентралізації коштів.

Саме тому відлік історії української децентралізації починається лише з 2014 року; прийняття Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та змін до Бюджетного і Податкового кодексів щодо фінансової децентралізації стали відправною точкою цього процесу.

Наслідком дії зазначених нормативно-правових актів стали суттєві трансформації українського публічно-управлінського простору в напрямі децентралізації. По-перше, відбулися глобальні зміни у системі територіального розподілу, завдяки яким сьогодні в Україні створено новий адміністративно-територіальний устрій на рівні громад і районів. Сформовано майже півтори тисячі територіальних громад, які покривають усю територію України, і створено 136 районів замість 490. Завершено процес передачі громадам землі й комунальної власності – мільйони гектарів і десятки тисяч об'єктів. Це у підсумку створює стійкий фундамент для діяльності органів місцевого самоврядування [4].

По-друге, прийняті законодавцем зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України визнаються фахівцями найвагомимим за останні роки кроком у напрямку бюджетної децентралізації. Якщо раніше до місцевих бюджетів надходило 25% податку на доходи фізичних осіб, то нині бюджети об'єднаних територіальних громад отримують 60%; доля акцизного податку виросла

до 100 %; також до бюджетів ОТГ додали 10 % податку на прибуток приватних підприємств тощо. Внаслідок цього забезпечення місцевих бюджетів України власними ресурсами зросло з 68,6 млрд грн у 2014 році до 170,7 млрд грн у 2017 році [5].

Емпіричні роботи й нові дослідження у сфері поведінкової економіки демонструють, що грамотно проведена фінансова децентралізація природно спрямовує національну економіку в бік зниження корупції та стабільного економічного зростання, водночас сприяючи демократизації регіонального управління та підвищенню ефективності публічного управління взагалі, в результаті чого досягається головна управлінська мета – забезпечення прав і законних інтересів населення. Саме ці очікувані наслідки й роблять децентралізацію центральним інструментом реформування системи публічного управління в Україні; при цьому, однак, науковці застерігають від некритичного сприйняття досліджуваного процесу.

Зрозуміло, що сьогодні ще зарано робити загальні висновки стосовно ефективності процесу децентралізації: по суті, реалізованим можна вважати лише територіальний її аспект; бюджетний, до речі, вже визнано таким, що підлягає корекції та перегляду (приміром, у частині адміністрування місцевих податків і зборів [6]). Однак однією із найважливіших функцій науки публічного управління є прогностична, яка дозволяє на основі аналізу існуючого досвіду чи теоретичного моделювання передбачити можливі негативні тенденції очікуваного розвитку досліджуваних процесів. Іншими словами, ідеться про визначення можливих ризиків, що можуть настати у ході децентралізації, та пошук варіантів їх запобігання.

Аналіз наукової літератури дозволяє зазначити, що в українському науковому просторі найбільш детальний та змістовий аналіз ризиків децентралізації здійснено колективом Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України [7, с. 39–47]. Зі свого боку, розглядаючи визначені ризики, ми запропонуємо деякі шляхи для їх усунення або мінімізації їх негативних наслідків.

Першим із критичних аспектів децентралізації дослідники вказують ризик *домінування локальних інтересів над загальнодержавними*; річ у тім, що закріплення чи перерозподіл за громадами базового рівня певних доходів сприяє зменшенню надходжень до державного бюджету, наслідком чого може стати зменшення державних виплат малозабезпеченим, інвалідам та іншим соціально незахищеним верствам населення [7, с. 39].

Щодо цього аспекту маємо зазначити, що вітчизняне публічне управління досить відповідально підійшло до вирішення потенційних проблем подібного роду у сфері соціального захисту. Так, з 1 січня 2021 р. усі звернення щодо призначення різних видів соціальної допомоги громадяни мають подавати через «фронт-офіси» територіальної громади. Для забезпечення єдиного підходу до виконання територіальними громадами функцій та повноважень у справі захисту прав дітей та надання соціальної допомоги Міністерство соціальної політики розробило Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей [8]. Зрозуміло, що на перших порах

у ході реалізації можуть виникнути певні ускладнення, викликані відсутністю досвіду подібної діяльності у посадових осіб територіальних громад, але, вважаємо, необхідний управлінський інструментарій для запобігання зазначеному ризику в Україні вже вироблено.

Іншим ризиком бюджетної децентралізації названо *мінімізацію ефективності контролю центральної влади за бюджетним процесом на місцевому рівні* [7, с. 41]. Логічно, що зростання обсягу фінансових ресурсів у розпорядженні суб'єктів публічної влади місцевого рівня посилює можливості несправедливого їх розподілу або неефективного використання. Маємо визнати, що на цей ризик адекватної відповіді українським урядом ще не надано. Частково повноваження контролю за витратами щодо використання коштів місцевих бюджетів у частині видатків, які визначаються функціями держави і передані на виконання місцевому самоврядуванню на основі принципу субсидіарності, покладено на Рахункову палату [9]. В усьому іншому – і це цілком зрозуміло, адже бюджетна децентралізація дорівнює фінансовій самостійності, – жодні органи державного управління не мають повноважень якимось чином впливати на місцеві бюджети. Тому тут на перші позиції має бути висунуто громадський контроль.

Реалізація громадського контролю за виконанням місцевих бюджетів сьогодні визнана фахівцями недостатньою. Серед причин називають низький рівень інформаційної прозорості використання бюджетних ресурсів у територіальних громадах, відсутність законодавчих підстав для конкретних механізмів впливу громадськості на органи публічної влади (наприклад референдуму), ускладнену процедуру громадського контролю за актуальними бюджетними витратами громад, а також пасивність населення у питаннях участі у процедурах громадського контролю [10, с. 114]. І якщо проблеми інструментального та правового забезпечення можна вирішити за короткий термін цілком управлінськими засобами, то питання активізації свідомої участі громадян у процесах управління потребує більш довгої та кропіткої праці.

Наступний ризик децентралізації визначено дослідниками як *ігнорування критеріїв формування спроможних громад та політизація процесу об'єднання громад обласними радами*. Передусім тут мається на увазі конкуренція політичних еліт за інституційні та фінансові повноваження [7, с. 42], що зумовлює об'єднання громад не на раціональних економічних засадах, а за політичними домовленостями; при цьому науковці визначають високий ступінь матеріалізації цього ризику в сучасних умовах. Для протидії цій тенденції Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад», якою встановлено конкретні критерії, що дають можливість оцінити рівень спроможності громади: чисельність населення, чисельність дітей шкільного віку, площа території, індекс податкоспроможності бюджету громади, частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету ОТГ [11]. Відповідно, саме показник рівню спроможності, а не рішення й домовленості місцевих еліт, стає ключовим при рішенні про об'єднання громад.

Не можна випускати з-під уваги можливість настання *соціальних ризиків бюджетної децентралі-*

зації. Дослідники вбачають у децентралізації потенційну причину різного роду соціальних конфліктів – через невдоволення громадою шляхами або умовами об'єднання, через неврахування чийось інтересів, через несправедливий розподіл ресурсів тощо [7, с. 42]. Превентивними заходами у цьому випадку, на нашу думку, можуть слугувати інформаційна робота з населенням та широке впровадження в практику взаємодії влади і громади такого інструменту, як звернення, у тому числі у вигляді електронних петицій. Сьогодні інститут петиції уже має нормативне оформлення, проте його практична значущість як механізму впливу громади на публічну владу залишається доволі низькою. Вважаємо, що для виправлення ситуації потрібно внести нормативно-правові корективи у частині встановлення відповідальності публічної влади за неналежне реагування на петиції.

Корупція в органах влади – це системний ризик вітчизняного публічного управління, і бюджетна децентралізація не є винятком. Для органів місцевого самоврядування корупційні можливості відкриваються у багатьох напрямках: вибір постачальників товарів та послуг для бюджетних замовлень; розпорядження земельними ресурсами та об'єктами комунальної власності; видача дозволів на розміщення реклами й засобів пересувної торгівлі; організація транспортних маршрутних перевезень тощо. Логічно, що за кожним із зазначених напрямків має бути розроблений комплекс заходів запобігання конкретному виду корупції; у свою чергу, прикладом загального інструменту боротьби з цим явищем може послугувати програма DOBRE організації «Глобал Ком'юнітіз», яка включає практичне навчання й консультаційні послуги для надання громадянам практичних інструментів і випробуваних рішень зі зниження корупційних ризиків, впровадження систем громадського контролю та розвитку в громадах культури нетерпимості до корупції [12].

Кадровий, або управлінський ризик бюджетної децентралізації полягає в тому, що для забезпечення якісного і ефективного виконання публічно-владних повноважень потрібні високопрофесійні кадри, яких хронічно не вистачає (і, зазначимо, не лише на місцях). Відповідно, такі складні й важливі для бюджетної децентралізації управлінські функції, як формування фінансового потенціалу територій і розробка ефективних стратегічних планів економічного розвитку, неможливо реалізувати за умови низької кваліфікації управлінського апарату органів місцевого самоврядування [7, с. 44].

Слід визнати, що це один з найбільш складних для вирішення проблемних вузлів сучасного українського публічного управління, і розв'язати його за допомогою правових чи адміністративних заходів у найближчий час неможливо. Потрібна налагоджена система освітньої професійної підготовки, у тому числі перепідготовки та підвищення кваліфікації, для забезпечення потрібної кількості та належної якості службових кадрів для органів місцевого самоврядування. При цьому, враховуючи вибірний характер деяких посад органів місцевого самоврядування, зазначимо, що професійна підготовка не завжди виправдовує себе; у такому разі потрібні короткострокові курси та тренінги. Наразі тренінги для новообраних представників органів місцевого самоврядування в об'єднаних грома-

дах організуються завдяки діяльності проєкту ОБСЄ «Підтримка належного врядування в місцевих громадах як складової реформи децентралізації» [13].

Існують вагомі підстави для припущення, що серед ризиків бюджетної децентралізації також зустрічається *дублювання повноважень та поглиблення дисбалансів у форматі «ресурси-повноваження»*. Взагалі маємо зазначити, що проблема дублювання повноважень органів місцевого самоврядування з органами виконавчої влади на місцях спостерігається протягом всієї новітньої історії України. Загрози, пов'язані з цим, видаються очевидними: подвійність функцій і компетенцій призводить до того, що в кінцевому підсумку жоден з органів публічної влади не несе відповідальності за власні рішення, дії чи бездіяльність. А безвідповідальність, у свою чергу, створює благодатний ґрунт для корупційних правопорушень.

Для мінімізації цього ризику органами публічної влади вже вжито окремих заходів. Так, Міністерство розвитку громад і територій України розробило та направило на розгляд Уряду проєкти законів «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування у зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою», в яких закріплено положення щодо розподілу повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування у зв'язку з адміністративно-територіальною реформою [14].

Нарешті, останнім у переліку ризиків (і водночас найважливішим і найбільш актуальним для всіх європейських країн) визначено *поглиблення фінансово-економічної диференціації у рівнях розвитку територій*. Дослідники підкреслюють, що ідеологія бюджетної децентралізації сприяє поглибленню внутрішньої регіональної диференціації за доходами (що і спостерігається в Україні за підсумками першого етапу реалізації цієї реформи), позаяк перерозподіл загальнодержавних податків та закріплення за місцевим самоврядуванням переліку власних доходів з правом самостійного встановлення їх розмірів сприяють мобілізації надходжень на територіях з потужним фінансово-економічним потенціалом [7, с. 45].

Як демонструє світова практика, запобігти подібному стану речей практично неможливо; майже всі країни у ході децентралізації тією чи іншою мірою відчували поляризацію економічних показників різних регіонів: багатші збагатили, бідніші, на жаль, ще більше збідніли. Для корекції ситуації традиційно використовується такий державний інструмент бюджетної підтримки ОТГ, як дотації. Однак більший потенціал матимуть інші методи, спрямовані на стимулювання зусиль місцевої влади підтримувати й розвивати бізнес у межах громади, адже надходження від податку на доходи фізичних осіб складають суттєву частину місцевих бюджетів. І саме визначення та деталізацію таких методик і засобів ми вважаємо перспективним напрямом нашого подальшого наукового пошуку.

Висновки. Підбиваючи підсумки цієї статті, зазначимо, що сьогодні в Україні нарешті спостерігається позитивна динаміка у справі децентралізації влади: завершено реформу адміністративно-територіального

поділу, сформовано ОТГ, яким у розпорядження передано землю і комунальну власність. Проте попереду у процесів децентралізації ще довгий шлях, на якому з великою імовірністю зустрічатимуться різного роду ризики. Серед них можна виокремити ризики системні (корупція в органах місцевої влади; фінансово-економічна поляризація регіонів; дублювання повноважень органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади тощо) і ситуативні (соціальні ризики;

кадровий ризик; ризик політизації). Відповідно, ситуативні ризики більшою мірою піддаються превенції та потребують менших зусиль для мінімізації наслідків; щодо системних ризиків, навпаки, маємо зазначити необхідність комплексного підходу до їх усунення. І для конструювання ефективних моделей запобігання ризикам – як системним, так і ситуативним – уявляються необхідними ретельне вивчення і критичний аналіз зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Ткачук А., Агранофф Р. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід. Київ : Заповіт, 1997. 186 с.
2. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції : монографія / за ред. акад. Ю.П. Битяка і проф. О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2010. 383 с.
3. Децентралізація в Польше: 25 лет спустя. [Электронный ресурс]. *Mediaport.ua*. 3 июня 2015 г. URL: <https://www.mediaport.ua/decentralizaciya-v-polshe-25-let-spustya>.
4. Негода В. Про остаточні успіхи децентралізації говорити ще зарано. *Децентралізація: інформаційний портал*. 11 червня 2021 р. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13671?page=16>.
5. Цигляр А. Бюджетна децентралізація: реальний вплив на фінансове забезпечення та розподіл видатків територіальних громад. *Громадський простір: інформаційний портал*. 11 грудня 2017 р. URL: <https://www.prostir.ua/?news=byudzhetna-detsentralizatsiya-realnyj-vplyv-na-finansove-zabezpechennya-ta-rozpodil-vydatkiv-terytorialnyh-hromad>.
6. Негода В. Механізм сплати ПДФО та інші бюджетні питання громад. *Децентралізація: інформаційний портал*. 28 липня 2021 р. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13818?page=6>.
7. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. Кравців В.С., Сторонянської І.З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
8. Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей : наказ Мінсоцполітики України від 30.12.2020 № 868. *Міністерство соціальної політики України: офіц. сайт*. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5908>.
9. Бюджетний кодекс України: у ред. від 01.01.2021. *Законодавство України: офіц. сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#>.
10. Сторонянська І., Бея А. Особливості та проблеми здійснення громадського контролю виконання місцевих бюджетів територіальних громад. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 103–117.
11. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 34. *Законодавство України: офіц. сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF>.
12. Запобігання корупції в об'єднаних територіальних громадах. Ukraine Crisis Media Center. 3 березня 2017 р. URL: <https://uacrisis.org/uk/podii/preventing-corruption-amalgamated-communities-training-mentorship-program-citizens>.
13. Підтримка належного врядування в місцевих громадах як складової реформи децентралізації. *Децентралізація: інформаційний портал*. 1 вересня 2018 р. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/ssgglc>.
14. Розмежування повноважень: на розгляд Уряду направлені важливі законопроекти. *Децентралізація: інформаційний портал*. 13 липня 2021 р. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13765>.

References:

1. Tkachuk A., Ahranoff R. (1997) *Mistseve samovriaduvannia: svitovyi ta ukrainskyi dosvid* [Local self-government: world and Ukrainian experience]. Kyiv: Zapovit.
2. Bytiak Yu.P., Danyliian O.H. (ed.) (2010) *Pravovi osnovy formuvannia ta funktsionuvannia orhaniv derzhavnoi vlady u konteksti yevrointehratsii: monohrafiia* [Legal bases of formation and functioning of public authorities in the context of European integration: monograph]. Kharkiv: Pravo.
3. *Mediaport.ua*. (2015) *Detsentralizatsiia v Pol'she: 25 let spustya* [Decentralization in Poland: 25 years later]. July 3. Available at: <https://www.mediaport.ua/decentralizaciya-v-polshe-25-let-spustya> (accessed 01 August 2021).
4. Nehoda V. (2021) *Pro ostatochni uspihky detsentralizatsii hovoryty she zarano* [It is too early to talk about the final successes of decentralization]. *Decentralization: information portal*. June 11. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13671?page=16> (accessed 01 August 2021).
5. Tsyhliar A. (2017) *Biudzhetna detsentralizatsiia: realnyi vplyv na finansove zabezpechennia ta rozpodil vydatkiv terytorialnykh hromad* [Budget decentralization: real impact on financial support and distribution of expenditures of territorial communities]. *Hromadskyi prostir: information portal*. December 11. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=byudzhetna-detsentralizatsiya-realnyj-vplyv-na-finansove-zabezpechennya-ta-rozpodil-vydatkiv-terytorialnyh-hromad> (accessed 01 August 2021).
6. Nehoda V. (2021) *Mekhanizm splaty PDFO ta inshi biudzhetni pytannia hromad* [PIT payment mechanism and other budget issues of communities]. *Decentralization: information portal*. July 28. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13818?page=6> (accessed 04 August 2021).
7. Kravtsiva V.S., Storonianskaja I.Z. (ed.) (2020) *Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiia* [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development: monograph]. Lviv.
8. *Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy* (2020) *Deiaki pytannia administruvannia nadannia mistsevymy derzhavnymy administratsiiamy i terytorialnymy hromadamy sotsialnoi pidtrymky u sferakh sotsialnoho zakhystu naseleennia ta zakhystu prav ditei : nakaz Minsotspolityky Ukrainy vid 30.12.2020 № 868* [Some issues of administration of local state administrations and territorial communities of social support in the areas of social protection and protection of children's rights: order of the Ministry of Social Policy of Ukraine of 30.12.2020 № 868]. Available at: <https://www.msp.gov.ua/documents/5908> (accessed 08 August 2021).

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2021). Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 01.01.2021 [Budget Code of Ukraine of 01.01.2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#> (accessed 04 August 2021).

10. Storonianska I., Belia A. (2020) Osoblyvosti ta problemy zdiisnennia hromadskoho kontroliu vykonannia mistsevykh biudzhetyv terytorialnykh hromad [Particularities and problems of community control over the monitoring of local budgets of territorial communities]. *Svit finansiv*, no. 4 (65), pp. 103–117.

11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020). Pro vnesennia zmin do Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2020 № 34 [About the introduction of changes to the Methodology for the formation of secondary territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine of 24.01.2020 No. 34]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF> (accessed 08 August 2021).

12. Ukraine Crisis Media Center (2017) Zapobihannia koruptsii v ob'iednanykh terytorialnykh hromadakh [Preventing corruption in united territorial communities]. May 3. URL: <https://uacrisis.org/uk/podii/preventing-corruption-amalgamated-communities-training-mentorship-program-citizens> (accessed 04 August 2021).

13. Decentralization: information portal (2018) Pidtrymka nalezhnogo vriaduvannia v mistsevykh hromadakh yak skladovoi reformy detsentralizatsii [Supporting good governance in local communities as part of decentralization reform]. September 1. Available at: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/ssgglc> (accessed 11 August 2021).

14. Decentralization: information portal (2021) Rozmezhuvannia povnovazhen: na rozghliad Uriadu napravleni vazhlyvi zakonoproekty [Separation of powers: important bills have been submitted to the Government for consideration]. July 13. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13765> (accessed 11 August 2021).